

meer dan honderd pagina's ontsloten worden, zullen veel gebruikt worden en kunnen ook in het universitaire onderwijs van groot nut zijn.

We zijn initiatiefnemer De Valk dankbaarheid verschuldigd voor de snelheid waarmee hij dit materiaal (dat G. Taal voor zijn boek over de liberalen nog niet kon raadplegen) voor onderzoeker en belangstellende beschikbaar heeft gesteld. Laten we hopen dat het ING in de toekomst meer van dergelijke egodocumenten openbaar kan maken.

H. te Velde

B.J.H. de Graaff, *De mythe van de stamverwantschap. Nederlanden de Afrikaners, 1902-1930* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1993, SAI-reeks II; Amsterdam: Suid-Afrikaanse instituut, 1993, vi + 406 blz., f49,90, ISBN 90 74112 04 8).

De Nederlandse betrekkingen met de Afrikaners in Zuid-Afrika hebben de afgelopen jaren de nodige belangstelling ondervonden van Nederlandse en Zuidafrikaanse historici. Door de studies van G. J. Schutte, H. te Velde, C. A. J. van Koppen en M. Kuitenbrouwer zijn we goed geïnformeerd over de ontdekking van stamverwantschap in Nederland aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Over de Nederlandse houding ten aanzien van de apartheid schreven ondermeer Schutte en de Zuidafrikaanse historici W. G. Hendricks en S. E. van der Watt. Maar over de tussenliggende periode weten we nog maar weinig. Daar is nu verandering in gekomen met de dissertatie van De Graaff over Nederland en de Afrikaners tussen 1902 en 1930, waarop hij aan de Vrije Universiteit promoveerde. De Graaff beschrijft hoe de nationalistische gevoelens van stamverwantschap met de Afrikaners in Nederland afnamen na de Boerenoorlog. Het ledenbestand van de belangrijkste pro-Boerorganisatie, de 'Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging' (NZAV) daalde snel van 6600 in 1901 tot 2200 in 1910, toen de Unie van Zuid-Afrika tot stand kwam.

De Graaff onderzocht ondermeerde Nederlandse persreacties op de totstandkoming van deze Unie. Daaruit blijkt dat de meeste kranten, ook het socialistische *Volk*, maar weinig waardering konden opbrengen voorde verzoeningsgezinde opstelling van de voormalige Boerengeneraals L. Botha en J. C. Smuts tegenover de vroegere Britse vijanden. De Nederlandse sympathie ging vooral uit naarde nationalistische Boerengeneraal J. B. M. Hertzog die in 1914de Nationale Partij oprichtte en in 1924 als premier van de Unie aan het bewind kwam. Toen de regering-Hertzog het Nederlands als tweede taal in het bestuur, de rechtspraak en het onderwijs verving door het Afrikaans toonden de Nederlandse Afrikanervrienden verenigd in de NZAV daar zelfs begrip voor. Volledige erkenning van het Afrikaner nationalisme zou immers voorde toekomst de beste garantie vormen voor duurzame samenwerking tussen Nederland en Zuid-Afrika. Op aandringen van de NZAV en verwante organisaties knoopten de Nederlandse en Zuidafrikaanse regeringen in 1930 inderdaad volwaardige diplomatieke betrekkingen aan op gezantschapsniveau. Dit markeert het eindpunt van De Graaffs studie.

De Graaff heeft vooral de NZAV en de daarmee verbonden Zuid-Afrikaansche Stichting Moederland (ZASM) uitvoerig onderzocht. Deze ZASM was voortgekomen uit de voormalige Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij met dezelfde initialen. Het resterende kapitaal van deze maatschappij werd gebruikt om via de ZASM en verwante organisaties de stamverwantschap te bevorderen. Daar kwam volgens De Graaff maar weinig van terecht. Het aantal Nederlandse emigranten naar Zuid-Afrika bleef beperkt, de handel en investeringen stagneerden en de Nederlandse taal verkommerde in Zuid-Afrika. De Graaff verklaart de

geringe belangstelling in Nederland voor Zuid-Afrika ondermeer uit de economische aantrekkingskracht die Nederlands-Indië uitoefende en de veranderde oriëntatie van het Nederlandse nationalisme dat niet meer tegen Engeland gericht was maar tegen België en Frankrijk die op de conferentie van Versailles de Belgische inlijving van Limburg en Zeeuws-Vlaanderen nagestreefd hadden. Omdat ook de Afrikaner nationalistenvan zich maar weinig om Nederland bekommerden was de stamverwantschap na 1902 volgens De Graaff niet meer dan een mythe.

De Graaff verbindt aan deze conclusie een originele, prikkelende verklaring van de nog resterende gevoelens van stamverwantschap in Nederland. Hoewel de resultaten bitter tegen- vielen waren die gevoelens volgens De Graaff primair economisch gemotiveerd. In een stelling bij zijn proefschrift breidt hij deze economische verklaring uit tot de periode voor 1902: 'Het verlangen naar een Groot-Nederlands cultuurimperium dat veel van de Nederlandse belangstelling voor Zuid-Afrika vanaf 1880 stempelde was minder dan een doel op zich dan dat het diende om materiële doeleinden te bereiken'. Met deze nuchtere opvatting neemt De Graaff afstand van de bovengenoemde auteurs die over de ontdekking van de stamverwantschap in Nederland schreven, waaronder zijn promotor Schutte. Zelfs voor de activiteiten van NZAV en ZASM na 1902 kan deze stelling echter niet helemaal overtuigen. Neem nu, om een enkel voorbeeld te geven, de keuze van de lutheraanse theoloog J. W. Pont als voorzitter van de NZAV en secretaris-penningmeester van de ZASM. Als de bevordering van de economische betrekkingen met Zuid-Afrika werkelijk zo'n centrale plaats had ingenomen, had men toch geen hoogleraar in de theologie zonder enige zakelijke ervaring uitverkoren. En als de NZAV en ZASM werkelijk zo economisch georiënteerd waren, waarom richtten ze dan hun activiteiten niet op Nederlands-Indië, dat zoals De Graaff zelf overtuigend aantoont, een veel lucratiever arbeids- terrein vormde.

Zo valt er wel een enkele kanttekening bij De Graaffs economische verklaring te maken. Maar dat doet weinig af aan de waarde van zijn dissertatie. Op grond van gedegen onderzoek van de archieven van de NZAV en ZASM en van de Nederlandse pers heeft hij een lacune gevuld in onze kennis over de Nederlandse betrekkingen met Zuid-Afrika. En zijn nieuwe, afwijkende verklaring van de Nederlandse gevoelens van stamverwantschap met de Afrikaners is ook voor de voorafgaande en navolgende periode relevant. Hopelijk zal De Graaff het niet bij deze dissertatie laten en zijn these verder uitwerken in nieuwe publikaties.

M. Kuitenbrouwer

F. Caestecker, *Ongewenste gasten. Joodse vluchtelingen en migranten in de dertiger jaren in België* (UFSIA Hist H-V 212; Brussel: VUB Press, 1993, 303 blz., ISBN 90 5487 025 7).

Until now, the impact of the 1930s European refugee problem on Belgium has received little or no scholarly attention. This is somewhat surprising given that the country found itself in the front line when Jewish and political refugees began to flee from Germany in large numbers. Frank Caestecker's well-researched and meticulous analysis of how successive Belgian governments dealt with the refugee issue is therefore most welcome, not only for filling a major gap in the existing literature, but also for providing a detailed insight into the way government policy in Belgium was formulated.

The book is divided into three parts and adopts a more or less chronological approach to the subject. In the first section, the author deals with the development of government policy towards the refugees from 1933 until 1938. The second section then looks back to the origins of the